

JOSEF UNGER

POHŘBÍVÁNÍ V ŠESTNÁCTÉM STOLETÍ

Pohřební ritus a vůbec způsob zacházení s mrtvými lidskými těly se jeví jako jeden z problémů, na jehož řešení se může v prospěšném integrálním sepětí podílet jak fyzická, tak i sociokulturní antropologie i další disciplíny. Sexualita a umírání jsou dvě stránky života vycházející z biologické danosti postupně v průběhu dějin kulturně a společensky měněné. Narození a smrt nejsou a nebyly jen individuální záležitostmi jedince, protože člověk je začleněn do komunity. Z tohoto důvodu obřady a zvyky týkající se těchto v životě nejpodstatnějších záležitostí mají výrazný společenský charakter. Vedle magických a religiózních prvků jsou v nich zakotveny prvky sociálněprávní vyjadřující začlenění jednotlivce do rodiny a společnosti. Na pohřebním ritu se tak projevují různé proměny v ekonomice, sociální struktuře i náboženství, které lze studovat.¹

Doba reformace se projevila i v pohřebním ritu. Kritiku si tehdy vysloužila přehnaná péče o pohřeb. Počátkem 16. století psal Erasmus Rotterdamský ve známé knize „Chvála bláznivosti“ s despektem o lidech „kteří už za života tak pečlivě určí obřady svého pohřbu, že podrobně popíší, kolik si na něm přejí pochodní, kolik smutečných hostů, kolik zpěváků a kolik najatých plačících žen. Jako by si představovali, že se sami nějak budou dívat na svůj pohřeb, nebo že by se museli stydět, kdyby se pohřeb nekonal s veškerou pompou.“²

Ze zápisků Angličana Fynese Morysona z konce 16. století vyplývá, že země-li cestující protestant v katolické zemi jako Itálie nebo Španělsko „... jeho

-
- 1 Základní a v češtině přístupné jsou publikace A r i è s , Philippe: *Dějiny smrti* I, II. Praha 2000 a O h l e r , Norbert: *Umírání a smrt ve středověku*. Jinočany 2001. V angličtině je to práce B i n s k y , Paul: *Medieval Death. Ritual and Representatin*. London 1996. Z širšího hlediska jsou pojaty práce D e l u m e a u , Jean: *Strach na Západě ve 14.–18. století*. Praha 1997 a L e c o t e a u x , Claude: *Přízraky a strašidla středověku*. Praha 1997. Základní informace lze čerpat i z práce P e t r á ň , Josef (ed.): *Dějiny hmotné kultury II*. Praha 1995. V Německu a Švýcarsku byl pohřební ritus zpracován v několika studiích z nichž období reformace obsahují práce I l l i , Martin: *Wohin die Toten gingen*. Begräbnis und Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. Zürich 1992 a kolektivní dílo pod vedením D e s c o e u d r e s , Geirges: *Sterben in Schwyz*. Beharrung und Wandlung im Totenbrauchtum einer ländlichen Siedlung vom Spätmittelalter bis in die Neuzeit. Basel 1995.
- 2 R o t t e r d a m s k ý , Erasmus: *Chvála bláznivosti*. Praha 1966, s. 66.

tělo nespočine na hřbitově, ale zahrabou je někde při cestě.“³ Tímto způsobem bude možno patrně vysvětlit celou řadu náhodně objevených hrobů mimo regulární hřbitovy, například hrob pastýře z Hustopečí a mnohé jiné.⁴ Mimo hřbitov i mimo posvěcenou půdu bývali pohřbíváni i lidé prokazatelně zemřelí ve hříchu. Tak roku 1591, když při „... skutku cizoložném“ mezi úředníkem Václavem Volanským a Kateřinou manželkou Adama z Lípy spadl na oba „... in ipso concubitu“ strop a zabil je. „... Ona pochována na rozhraní, on pak, že byl švagr pána gruntův, na krchově pochován.“⁵ Rozhraním je zde míněno rozcestí, nebo i popravistiště, ale nejspíše hranice extravilanu.

Na hřbitově také nemohly být pochovány nepokřtěné děti, jejichž kostřičky, někdy uložené v nádobě jako například v Krásne na středním Slovensku, leží těsně za hřbitovní zdí. Jindy tento problém řešili rodiče pohřbem u zaniklého kostela či kláštera.⁶

Jiný případ nastal, když držitelé far nechtěli povolovat pohřby jinověrců na farních hřbitovech. Dělo se tak protiprávně, jak dosvědčuje právní kniha Ctibora Tovačovského z Cimburka, podle níž byli kněží na Moravě, ať římské či kališnické církve, povinni křtít i pochovávat farníky bez ohledu na jejich vyznání. Podobně to mělo být i v Čechách po uzavření tzv. kutnohorského náboženského míru roku 1485.⁷ Ve skutečnosti tomu bylo často jinak, a to jak ze strany katolíků, tak i utrakvistů. Velmi svérázně řešil situaci podle pamětí Mikuláše Dačického z Heslova Hynek Boček z Kunštátu roku 1517, když v Kunštátu zemřel rychtář: „A ten rychtář byl víry boží pod obojí působau. Z té příčiny farář kunštátský s kněžími svými, jsa strany římské, nechtěl mu dáti pohřbu na krchově, právě, že kacír jám pohřben býti pod šibenici nebo u stínadel. I rozkázal p. Boček toho umrlého rychtáře rozsekati a nadělati z něho krmí vařených a pečených, a zval toho faráře s kněžími k obědu a dal jim toho rozsekaného vařeného a pečeného rychtáře k jídlu. Po obědě pak žádal jich, aby rychtáře dopustili na krchově pohřbíti, a když vždy odpírali, lál jim a řekl: Jste sami kacíři zvyvedení! Nechtěli jste ho pohřbíti na krchově, i žrali jste jej a pohřbili v svých břiších. I vyhnal je ze zámku a ostatky toho rychtáře kázal na krchově pohřbíti, jsa osobně přítomen toho.“⁸ Někdy překážky v pohřbívání vedly až k lidové revoltě, jak se stalo roku 1592 v Chomutově, kde „... jesuité jednomu mrtvému tělu ku pohřbu zvoniti dáti zabraňovali, rozhorlil se skrze to lid obecní a na obydlí týchž jesuitů udeřil a je rozehnavše kamna, skla, etc. vytlaukli, knihy rozsápali a roz-

3 Bejblík, A. (ed.): *Fynes Moryson, Cesta do Čech*. Praha 1977, s. 125.

4 Benešová, L. – Horáčková, L. – Unger, J. – Vitula, P.: *Hrob pastýře z Hustopečí*. Jižní Morava 30, 1994, s. 275–277.

5 Kolár, Jaroslav (ed.): *Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tří českých králů*. Výbor z kronikářských zápisů z let 1526–1596. Praha 1987, s. 218.

6 Slička, M.: *Dieťa na prvej i poslednej ceste*. Pochovávanie detí v nádobách. Hieron 2, 1997, s. 71–85.

7 Macek, J.: *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha 2001.

8 Rezek, A. (ed.): *Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti*. Praha 1878, s. 35.

*metali, skrze což vrchnost svau světskau na sebe rozhněvali a za buřiče položení jsau.*⁹

Mnohem častěji chtěli, nebo byli nuceni, jinověrci pohřbívati na jiných místech. Zřejmě se k tomu dobře hodily bývalé farní kostely na zaniklých vsích. Ostatně pražský kanovník a kronikář Pavel Židek o tom již v druhé polovině 15. století napsal: „*Leč ktos na poli jako hovado sejde a tu lehne nebo v některym pustym kostelíku, jenž jednu za rok jedna služba boží bude.*“¹⁰ Pohřbívání u kostelních zřícenin se projevuje jednak přítomností stavební suti, případně zlomků krytiny v zásypech hrobů, nebo přítomností mincí v hrobech. Příkladem lze uvést zaniklou ves Divice u Brumovic (okres Břeclav), kde u krčních obratlů jednoho pohřbeného se našel stříbrný dvoufenik solnohradského arcibiskupa Jana Jakuba Khuen-Belassyho z let 1560–1586 a v druhém hrobě zlomek bílého penízu asi Maximiliana II. (1564–1576) a mince Rudolfa II. (1576–1611). Tyto hroby jsou dokladem toho, že v 16. století se u zřícenin kostela, ležících v areálu vsi zaniklé v 15. století, pohřbívalo.¹¹ Na zaniklém Kovalově u Žabčic (okres Brno-venkov) sice nebyly v hrobech prozkoumaných v interiéru zaniklého kostela nalezeny žádné mince, ale zato v zásypech celé řady hrobů se našly zlomky cihel pocházejících z destrukce klenby kostnice pod kněžištěm. Je tedy pravděpodobné, že i u tohoto kostela zaniklého v 15. století se pohřbívalo i po jeho zániku.¹²

V období reformace pohřbívala šlechta, pokud jí to poměry dovozovaly, i nadále v kostelech a kláštorech. Utrakvistické ideologii odpovídaly spíše prosté náhrobní desky bez portrétu zemřelého, jen s rodovým erbem. V 16. století se od tohoto zvyku postupně upouštělo a šlechta a bohatší měšťané si nechávali zhotovovat epitafy. Někdy si na hřbitově postavila šlechtická rodina i mauzoleum, jako například Bukůvkové roku 1592 v Postřelmově na severní Moravě.¹³ Bratrství Žerotínové sídlící v Židlochovicích si vybudovali hrobku pod podlahou bratrského sboru založeného roku 1566. Jednalo se o zaklenutou místnost 6,3 × 3,5 × 3 m v níž byli pohřbeni členové rodiny v rakvích s poměrně bohatou výbavou (3 zlaté prsteny v rakvi Jana Diviše pohřbeného roku 1616).¹⁴

V našem prostředí mimořádným počinem byla stavba pohřební kaple v areálu telčského zámku Zachariášem z Hradce v sedmdesátých a osmdesátých letech 16. století, která, co se týče stavebního typu, vychází z francouzského královského

9 Tamtéž, 184.

10 U r b á n e k , R.: *České dějiny*. III/3. Věk poděbradský. Praha 1930, s. 776.

11 U n g e r , J.: „*Motte*“ a kostel na zaniklé vsi Divice u Brumovic. *Archaeologia historica* 13, 1988, s. 369–373.

12 M ě ř í n s k ý , Z. – U n g e r , J.: *Archeologický výzkum pozůstatků kostela na zaniklé vsi Kovalov u Žabčic*. *Jižní Morava* 19, 1983, s. 119–135.

13 D o u b r a v s k ý , Z.: *Bukůvkové a jejich renesanční hrobka v Postřelmově*. Postřelmov 2000.

14 K r á l , A. B.: *Nálezy ze žerotínské hrobky v Židlochovicích*. *Jižní Morava* 5, 1969, s. 61–64; T ý ž: *Žerotínská hrobka v Židlochovicích*. *Jižní Morava* 17, 1981, s. 329–332; S k u t i l , J.: *Literatura a nově zjištěná dokumentace k žerotínské hrobce v Židlochovicích*. *Jižní Morava* 26, 1990, s. 279–280.

prostředí, kde má analogie v kapli z Ambois. Po stránce výtvarné však ji vyzdobili italští umělci zvyklí zdobit pohřební kaple připojené k církevním stavbám.¹⁵

V šlechtických hrobech 16. stol. pozorujeme také prvek dosud přítomný pouze v hrobech panovníků, a to zbraň. Na tento celkem překvapivý jev upozornil na základě výzkumu v kostele sv. Jana Křtitele v Crailsheimu již před lety G. P. Fehring. Jednalo se o insignii společenského postavení zemřelého.¹⁶ Příkladem může být i pohřeb Petra Voka z Rožmberka, zemřelého roku 1611, který byl pohřben s prstýnkem na levé ruce, mečem po pravé straně a pečetěmi v červeném aksamitovém pytlíku pod rukama.¹⁷ Na druhé straně však někteří šlechtici této doby kladli důraz na prostý pohřeb v rakvi na vrstvě popela a v mnišské kutně.

Mimo hřbitovy a kostely pohřbívala i šlechta. Tímto způsobem lze vysvětlit například šlechtický hrob z roku 1566, k němuž patřil zřejmě náhrobník o rozměrech 205 x 95 cm objevený u Medlova (okr. Brno-venkov). Z německy psaného nápisu plyne, že na místě zvaném Rumppler u Medlova byl pohřben pan Branický z Maršovic.¹⁸

Sociální diference městské společnosti se projevila v umísťování společných hrobů pro nejhudší za hradbami. Na druhé straně si již na sklonku 16. století vážení měšťané nechávali budovat zvláštní hrobky – jako například roku 1582 Martin Primus na prostějovském hřbitově.¹⁹ Také v cestovní zprávě Angličana Fynese Morysona z konce 16. století se uvádí, že za městskými hradbami Lipska „...leží (jako u mnoha německých měst) pěkné místo, na němž pohřbívají mrtvé a které se jmenuje boží lán (aneb Gotts-Aker). Přední měšťané si dle svých důstojností zakupují hroby kolem kaplí s křížovou cestou, obtáčejí ono místo, uprostřed se pohřbívají obyčejní lidé, jejichž hroby žádná střecha nekryje.“²⁰

Ve třech jihomoravských a v několika dolnorakouských kostelích se podařilo objevit hroby, jejichž společným znakem je nádoba obrácená dnem vzhůru, umístěná na hrudníku nebo vedle hlavy pohřbeného. Pozoruhodné je, že ve dvou případech se pod nádobou našly zbytky dřevěného kalicha a v jednom případě kalicha voskového. Nádoby lze datovat do sklonku patnáctého století a do století šestnáctého. Zdá se, že dřevěný nebo voskový kalich byl insignií symbolizující povolání i společenské postavení kněží. Zda kalich něco obsahoval, anebo byl

15 Korčáková, V.: *Ikografický program pohřební zámecké kaple Všech svatých v Telči*. Průzkumy památek 8/1, 2001, s. 21–36.

16 Fehring, G. P.: *Missions- und Kirchenwesen in archäologischer Sicht*. In: *Geschichtswissenschaft und Archäologie*. Sigmaringen 1979, s. 547–594. V severní Evropě se v hrobech 16. století nachází dokonce sekery, třmeny, udidla i kopí. Müller – Wille, M.: *Krieger und Reiter im Spiegel früh- und hochmittelalterlicher Funde Schleswig-Holsteins*. Offa 34, 1977, s. 40–74. Přehled zbraní použitých jako přídávky v hrobech je obsažen v práci I. Fingerlinové. Fingerlin, I.: *Die Grafen von Sulz und ihr Begräbnis in Tiengen am Hochrhein*. Stuttgart 1992.

17 Pánek, J. (ed.): *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků*, s. 633.

18 Král, A. B.: *Vzácný nález v Medlově*. Jižní Morava 17, 1981, s. 242–244.

19 Kokojanová, M.: *Renesanční rodinná hrobka Martina Primusa na prostějovském hřbitově*. Střední Morava 8, 1999, s. 115–121.

20 Bejblík, A. (ed.): *Fynes Moryson, Cesta do Čech*, s. 17.

jen prázdný, nevíme, ale právě překrytí kalichu by mohlo nasvědčovat tomu, že v kalichu byl nějaký obsah, u něhož se pokládalo za vhodné, aby byl separován od ostatního prostoru, případně zásypu hrobu. Určitým problémem je, že ve dvou případech, a to u jihomoravského Mušova a dolnorakouského Hollabrunnu, bylo pohlaví zemřelých určeno antropologicky jako ženské. Za předpokladu, že toto určení je správné, musíme připustit, že s nádobou obrácenou dnem vzhůru nebyly pohřbívány jen osoby duchovního stavu, ale i osoby světské. Snad i v těchto případech se pod nádobou nacházela insignie svědčící o postavení zemřelé.²¹

Orientace hrobů duchovních se až do 16. století v podstatě shodovala s orientací chrámu a hrobů ostatních pohřbených – a to tak, že v podstatě dodržovala směr západ – východ. Teprve od 16. století se prosazovalo pohřbívání duchovních opačně, tak aby zemřelý kněz i po smrti byl obrácen tvář k věřícím.

Archeologického výzkumu se dočkalo i místo, kde byla pohřbena významná osobnost evropské diplomacie přelomu 15. a 16. století – biskup Jan Filipec. Tento prelát, jenž zemřel roku 1509, byl pohřben v areálu františkánského kláštera v Uherském Hradišti, který sám založil. Místo jeho pohřbu se lokalizuje před hlavní oltář klášterního kostela do míst, kam později umístili barokní kryptu.²² Při archeologickém výzkumu roku 1991 se v jihozápadním rohu rajskeho dvora objevila část architektury polygonálního půdorysu se zbytky oltářní menzy a s centrální cihlovou hrobkou. Kromě zbytků dřevěné rakve podložené trámky a cihlou se zde našly i zvířecí kosti, kusy hřebíků, porušené kosterní pozůstatky několika jedinců a deformovaný zlatý kroužek, patrně z nákrčního řetězu. Objevená situace byla interpretována jako mauzoleum diplomata, biskupa a nakonec observantského mnicha Jana Filipce, jehož ostatky sem mohly být druhotně přemístěny. Antropologickým výzkumem se podařilo zjistit, že většina kostí patří dvěma jedincům, přičemž graciálnější jedinec se dožil věku $77,8 \pm 7,72$ let. V tomto případě by se mohlo jednat o pozůstatky Jana Filipce.²³

-
- 21 U n g e r , J.: *Hroby z 15. a 16. století s nádobami dnem vzhůru na jižní Moravě*. In: Život v archeologii středověku. Praha 1997, s. 639–648. Kromě nálezů citovaných v předchozí práci jsou publikovány nové nálezy nádob obrácených dnem vzhůru z Rakouska: F a r k a , Ch.: *Die Abteilung für Bodendenkmale des Bundesdenkmalamtes*. Fundberichte aus Österreich 34, 1995, s. 33. N e u g e b a u e r , J. W. – N e u g e b a u e r – M a r e s c h , Ch. – K o c h , R.: *Die Pfarrkirche Klosterneuburg – St. Martin einst und heute*. Klosterneuburg – Wien 1999. S a u e r , F.: *Die Ausgrabungen in der Pfarrkirche von Altlichtenwarth in Niederösterreich*. Fundberichte aus Österreich 38, 1999, s. 627–669. T ý ž : *Die Ausgrabungen in der Pfarrkirche von St. Christophen. Niederösterreich*. Fundberichte aus Österreich 38, 1999, s. 701–718. T ý ž : *Archäologische Untersuchungen in der Pfarrkirche von Winklarn. Niederösterreich*. Fundberichte aus Österreich 37, 1998, s. 575–591. K r e n n , M.: *Archäologische Untersuchungen im Stift Waldhausen, OÖ*. Fundberichte aus Österreich 39, 2000, s. 276–288 (ve dnech třech nádob datovaných do 15. stol. je otvor o průměru 2 až 2,5 cm).
- 22 F o l t ý n o v á – M i k u l i c o v á , P.: *Jan Filipec, diplomat ze sklonku středověku*. Dějiny a současnost 21/1, 1999, s. 11–15.
- 23 S n á š i l , R.: *Zjišťovací a předstihový výzkum v areálu františkánského kláštera v Uherském Hradišti (okr. Uherské Hradiště)*. In: Přehled výzkumů 1991. Brno 1993, 91–92. S h b a t , A. – V y s t r č i l o v á , M.: *Identifikace kosterních pozůstatků biskupa Jana Filipce*. In: Ve službách archeologie IV. Brno 2003.

Při archeologickém výzkumu hrobů z 16. století musíme počítat s doklady protivampyrických opatření, která se dělala v případě nepřirozené smrti, například při pohřbu oběti vraždy. Když roku 1571 zavraždila čeled' v jihočeských Šamonicích pana Ludvíka Loreckého z Elkouše a jeho dva syny, tak při pohřbu dostal každý zemřelý do rukou „čepej“, což se překládá jako plíšek či kovová destička na psaní a „... starýmu pánovi kázali na pravý palec u ruky zámek zamknouti.“ Nakonec „... truhly, v kterých leží, sou zavřeli a je prstí zasypali.“²⁴ Skutečně visací zámky se nachází v hrobech datovaných do 15. až 16. století. Někdy tyto hroby bývají interpretovány jako židovské.²⁵ Nálezy visacích zámků v hrobě osmi- až čtrnáctiletého dítěte s mincí z 15. století na poutním místě v polském Rowokolu,²⁶ nebo na městském hřbitově ve Smoleniciach,²⁷ však spíše ukazuje na protivampyrická opatření.

Zajímavou epizodou moravských novověkých dějin jsou novokřtenci, na Moravě zvaní habáni nebo huterští bratři, jak si sami říkali a dodnes říkají. Počátky jejich působení lze položit k roku 1525, kdy po pronásledování této reformně nábožensky orientované skupiny v Tyrolsku našli někteří její vyznavači útočiště na lichtenštejnském panství v Mikulově. Po vypuzení z Mikulova roku 1528 se stal jejich sídlem Slavkov a odtud se šířily jejich komunity po celé jižní Moravě. Vzhledem k separaci vůči katolíkům i protestantům pohřbívali svoje zemřelé na zvláštních hřbitovech nedaleko od svých dvorů. Na jižní Moravě se podařilo lokalizovat celou řadu těchto hřbitovů, pro něž je charakteristická chaotická orientace, velká hustota hrobů a absence jakýchkoliv předmětů s výjimkou špendlíků z barevného kovu a háčků se záponkou. V jejich pohřebním ritu se projevuje averze vůči katolíkům, smysl pro kolektivnost a také ona racionalita ve využívání času a prostoru, která na poli hospodářském vedla k jejich velkým úspěchům.²⁸

Zvláštní pohřební ritus praktikovali členové židovských komunit. Jejich pohřební ritus vyžadoval, aby starší hroby nebyly porušovány hroby mladšími. Dále ústa a oči zemřelého bývaly zakrývány kameny nebo úlomky keramiky a v některých případech bývaly rakve opatřeny visacími zámky. Archeologický výzkum židovských hřbitovů naráží na problémy, ale přesto se i na Moravě podařilo prozkoumat část židovského hřbitova v Prostějově, datovaného však až do 17. a 18. století.²⁹

Do přelomu středověku a novověku jsou datovány hroby, které je možno přiřknout cikánům. Takové pohřebiště bylo objeveno v bavorském Riedenu, kde

24 Kolář, J. (ed.) *Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tři králů*, s 141.

25 Skrok, Z.: *Na tropach archeologicznych tajemnie Mazowsza*. Warszawa 1980.

26 Malinowski, T.: *Zródla archeologiczne i antropologiczne do dziejów Rowokołu*. Słupsk 1986.

27 Dušeková, S.: *Cintorín z 15.–17. stor. v Smoleniciach*. Slovenský národopis 28, 1980, s. 433–453.

28 Unger, J.: *Wiedertüuferfriedhöfe in Südmähren*. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 7, 1991, s. 129–132.

29 Čížmář, Z. – Šmíd, M.: *Vývoj Prostějova v archeologických a historických pramenech v období 10.–16. století*. Archaeologia historica 25, 2000, s. 94.

bez rakve byli pohřbeni dva muži, dvě děti a tři ženy. U koster se našly jen háčkové záponky. Důvodem interpretace tohoto pohřebiště jako cikánského je především poloha mimo sídliště.³⁰ Jako cikánské je interpretováno pohřebiště u hornobavorského Erdingu, kde byly objeveny hroby mužů i žen, přičemž jedna žena pohřbena i s nenarozeným dítětem. U koster se nacházely háčkové záponky, přezky, břitvy a kousek lebky sloužící jako magický předmět. V nedaleké jámě se našla nádoba a zbytky spáleného koně.³¹ Název místa „Galgenwiesen“ čili „Šibeniční louka“ však nabádá k opatrnosti v interpretaci a možné úvaze o popravišti.

Pohřby popravených delikventů známe především díky archeologickému výzkumu popraviště z 16. až 19. století u švýcarského Luzernu, kde byly prozkoumány základy šibenice a zahrabané mrtvolky popravených i sebevrahů. Kromě toho zde bylo i mrchoviště se zahrabanými pozůstatky koní a psů, přičemž některé mršiny byly spáleny.³² Také na celé řadě dalších lokalit byly nalezeny doklady poprav stětím nebo lámáním kolem.³³ Dokladem exekuce může být v některých případech i dvojhrob, protože právně vzdělaný Angličan Fynes Moryson koncem 16. století líčí v pasáži týkající se Němce a Čech, že je-li pachatel zabití v návalu hněvu „... *polapen, bývá za několik hodin nebo příštího dne s'at a dán do rakve spolu s tím, koho zabil, a tak jsou oba uloženi s touž pohřební pompou v tomtéž hrobě.*“³⁴ Mimo hřbitov se pohřbívaly i osoby obviněné z čarodějnictví, i když jim toto obvinění nebylo prokázáno. Když totiž roku 1589 zemřely na následky mučení při výslechu z čarodějnictví obviněné ženy Kozlová a Markyta Plechatá, tak je pohřbili v Rokycanech u Božích muk.³⁵

Oproti unifikovanému křesťanskému pohřebnímu ritu, který se projevuje na hřbitovech u kostelů od 13. století, představuje 16. a počátek 17. století, a patrně již i větší část století patnáctého, změnu způsobenou především složitějšími náboženskými poměry. Vedle problému se pohřby jinověrců se v hrobech, opět po několika staletích, objevují přídatky v podobě nádob a zbraní. V případě nádob byla však již jejich funkce jiná než v hrobech 9. století, ale v případě zbraní v podstatě stejná. Období rekatolizace a barokní zbožnosti se v pohřebním ritu projevuje opět unifikací pohřebního ritu a vkládáním růženců, medailek a křížků do hrobů.

30 Codreanu – Windauer, S.: *Probleme hoch- und spätmittelalterlicher Bestattungen*. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 8. Treffen, Rahden/Westf., s. 238–245.

31 Maier, R.: *Neuzeitliche Zigeunerbestattungen und Pferdeopferdeponierungen bei der Stadt Erding in Oberbayern*. Jahresbericht der bayerischen Bodendenkmalpflege 21, 1980, s. 229–241. Týž: *Nochmals zum nichtchristlichen Totenbrauchtum auf einem neuzeitlichen Bestattungsplatz bei der Stadt Erding*. Das archäologische Jahr in Bayern 1988, s. 168–171.

32 Manser, J. u. a.: *Richtstätte und Wasenplatz in Emmenbrücke (16.–19. Jahrhundert)*. Basel 1992.

33 Bonte, W. – Pieper, P.: *Gerichtsmedizin und Sachsenspiegel*. In: Beiträge und Katalog zur Ausstellung Aus dem Leben gegriffen – Ein Rechtsbuch spiegelt seine Zeit. Oldenburg 1995.

34 Bejblík, A. (ed.): *Fynes Moryson, Cesta do Čech*, s. 92.

35 Cironis, P. (ed.): *Kniha černá města Rokycan z let 1573–1630*. Rokycany 1994.

DIE BESTATTUNG IN DEM 16. JAHRHUNDERT

Seit dem 13. Jahrhundert wurde der mit den Pfarr- und Klosterkirchen verbundene Bestattungsritus unifiziert. Von fortgeschrittenem 15. Jahrhundert zu Beginn des 17. Jahrhunderts folgten die Änderungen im Zusammenhang mit komplizierten religiösen Verhältnissen. Die Probleme verursachten die Bestattungen von den Andersgläubigen am Gelände der Pfarrfriedhöfe. In den Gräbern befinden sich wieder die Zugaben, wie Gefässe oder Waffen. Die Zeit von dem Rekatholizismus und der Barockfrömmigkeit äussert sich in dem Bestattungsritus wieder in Form der Unifizierung und der Einlegung der Rosenkränze, kleinen Medaillen sowie Kreuzchen in die Gräber.